

UDK 378.093.5::272:387.4(497.521.2)(091)"12/20"

Primljeno: 16. 5. 2019.

Prihvaćeno: 7. 4. 2020.

Izvorni znanstveni rad

RAZVOJ TEOLOŠKIH I FILOZOFSKIH STUDIJA U ZAGREBU OD XIII. STOLJEĆA DO OSNIVANJA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU POVIJESNI KORIJENI KATOLIČKOGA BOGOSLOVNOG FAKULTETA

Daniel PATAFTA

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Vlaška 38, p.p. 432, 10 001 Zagreb
d.patafta@yahoo.com

Sažetak

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu (dalje: KBF) afirmirao se u vremenu modernoga visokog školstva u Hrvatskoj kao vodeća teološka odgojna i obrazovna institucija. Tomu u prilog ide opsežnost njegova odgojno-obrazovnog programa kao i činjenica da je ustanova koja svoje povijesne korijene može pratiti od vremena katedralne škole iz XIII. stoljeća preko nastanka modernog Zagrebačkog sveučilišta 1874. godine pa do danas. Iako razvoj teologije i teoloških disciplina u Hrvatskoj i među Hrvatima nije privilegij samo jedne ustanove, jer velika je zasluga pojedinih crkvenih redova kao i nekadašnjih visokih bogoslovnih škola različitih povijesnih tradicija, KBF se u posljednjih dvije stotine godina afirmirao kao prostor sustavnoga i znanstvenoga pozitivnog pristupa teologiji i znanostima koje su nužno uz nju vezane. Od vremena osnivanja katedralne škole pa do danas može se pratiti kako je kroz povijesne mijene u određenim povijesnim razdobljima crkvene povijesti teološko obrazovanje od XIII. stoljeća do danas na KBF-u i njegovim integralnim prethodnicama dio kompleksnih procesa na razini opće Crkve. Razvoj teološke misli, sustavnoga teološkog obrazovanja i odgojnih institucija vezanih uz djelovanje današnjeg KBF-a od srednjeg vijeka do naših dana integrirani su u duhovne, misaone i društveno-političke promjene kroz koje je prolazila Katolička crkva, a koje su svoj odraz nalazile i u odgojno-obrazovnoj stvarnosti Crkve. Tako je današnji KBF, koji svoje povijesno polazište može utemeljeno tražiti u XIII. stoljeću, bio duhovna, misaona, intelektualna i kulturna veza hrvatskog naroda i Crkve u Hrvata s europskom crkvenom i društvenom stvarnošću. Stoga je cilj ovoga rada prikazati procese koji su doveli do nastanka katedralne škole u XIII. stoljeću, razvoja filozofsko-teološkog studija u sustavu isusovačke, kasnije zagrebačke Akademi-

je, naposljetku modernog Zagrebačkog sveučilišta, odnosno pokazati da se teologija i obrazovne institucije vezane uz teologiju u Hrvatskoj razvijaju u stalnom doticaju sa zapadnoeuropskom crkvenom i društvenom stvarnošću od svojeg nastanak do danas.

Ključne riječi: teologija, katedralna škola, filozofija, isusovačka Akademija, sjemenište, Zagrebačko sveučilište.

Uvod

U razdoblju od XI. stoljeća počinju se na Zapadu razvijati skolastička teologija i filozofija koje su u XIII. i XIV. stoljeću dosegle svoj vrhunac i originalnost. Sveučilišta su kao katedrale i parlamenti produkt srednjeg vijeka zapadne kršćanske civilizacije. Grci i Rimljani, koliko god se to činilo čudno, nisu imali sveučilišta u onom smislu riječi koji se na zapadu Europe počeo upotrebljavati od XII. i XIII. stoljeća sve do naših dana. Tako su upravo XII. i XIII. stoljeće stvorili početke suvremenih sveučilišta sa svim njegovim bitnim odlikama. Prema tomu suvremena sveučilišta nisu sljednici Atene i Aleksandrije, nego Pariza, Napulja, Bolonje, Oxforda, Cambridgea i drugih sveučilišnih centara koji se formiraju u XII. i XIII. stoljeću. U tom kontekstu misaonih i reformnih strujanja kršćanskog Zapada XIII. stoljeća započinje sustavno teološko obrazovanje na području Zagrebačke biskupije osnivanjem katedralne škole u drugoj polovici XIII. stoljeća preko osnivanja Teološkog fakulteta u XVIII. stoljeću i njegova prerastanja u Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, čija je temeljna sastavnica od 1874. godine. Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu izrastao je iz duge tradicije početaka visokog obrazovanja u XIII. stoljeću i kroz stoljeća pratio procese koji su ga učinili vodećom teološkom odgojno-obrazovnom institucijom u Hrvatskoj.

1. Vrijeme katedralne škole – od XIII. do XVII. stoljeća

Povijest zapadne latinske Europe u razdoblju XII. i početkom XIII. stoljeća obilježava gospodarska i politička obnova pod strogom kontrolom Crkve i jakog papinstva. Treći lateranski koncil iz 1179. godine odlučio je u 18. kapitulu da svaka katedralna crkva mora držati školu za klerike i siromašne đake, utemeljiti nadarbinu za njihovo školovanje i osigurati učiteljima plaće, a učenicima besplatno školovanje.¹ To je potvrdio i Četvrti lateranski koncil iz 1215. godine,

¹ Usp. Johannes Dominicus MANSI (ur.), *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, XXII, Graz, 1961., caput XVI, 117; Brian FERME, Od katedralnih škola do Studia generalia, u: *Communio*, 39 (2013.) 116, 139–151.

proširujući tu odredbu zahtjevom da se pored gramatičkih škola, čiji se broj treba povećavati, pri svakoj metropolitanskoj crkvi treba uvesti tečaj teoloških znanosti.² Crkva je tim zaključkom nastojala kanalizirati to snažno intelektualno gibanje, obilježeno filozofsko-teološkim traganjem za novim spoznajama, i staviti ga u službu Crkve. Gibanje započeto u XII. stoljeću svoj će vrhunac doživjeti u novoformiranim sveučilišnim centrima XIII. stoljeća.³

Ta koncilaska odluka naišla je i na odjek u srednjovjekovnoj Hrvatskoj. Sa sigurnošću se ne može tvrditi je li postojalo sustavno filozofsko-teološko obrazovanje povezano s djelovanjem Zagrebačkog kaptola i vezano uz katedralu u prvom stoljeću njezina postojanja. Postoji mogućnost, iako nije čvrsto znanstveno potkrepljena, da je prvi iskorak na tome području učinio biskup Stjepan II. (oko 1225. – 1247.) On je u Čazmu doveo dominikance i uredio Čazmanski kaptol, kojem je na čelo stavio pariškog studenta arhiđakona Ugrina. Toma Arhiđakon spominje Ugrina, kasnije splitskog nadbiskupa, kao »erudit in divina Pagina« jer je dvanaest godina studirao teologiju u Parizu te za veliku svotu novaca kupio cijeli korpus Biblije s komentarima i glosama »sicut solet legi a magistris in scolis«⁴. U skladu s reformnim nastojanjima, biskup Stjepan II. u želji da unaprijedi obrazovanje u Zagrebačkoj biskupiji na područje svoje biskupije dovodi dominikance, franjevece i pavline s ciljem organiziranja škola.⁵ Ivan Krstitelj Tkalcic navodi kako su po uzoru na zapadna sveučilišta i katedralne škole zagrebački i čazmanski dominikanci organizirali škole u kojima su se učenici poučavali slobodnim vještinama (»artes liberales«) i teologiji.⁶ Antun Cuvaj u svojem nizu o povijesti školstva u Hrvatskoj također navodi kako je spomenuti biskup doveo dominikance u Čazmu s ciljem obrazovanja klera i mladeži.⁷ Biskup Stjepan II. je prema Krčeliću bio pariški student, koji je 1245. godine napisao za zagrebački kler moralno-teološki spis o

² Usp. Johannes Dominicus MANSI (ur.), *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, XXII, caput XI, 999–1000.

³ Usp. Alasdair MacINTYRE, *God, philosophy, universities. A selective History of Catholic Philosophical Tradition*, Plymouth, 2011., 15.

⁴ Usp. Toma ARHIĐAKON, *Historia Salonitana*, Split, 2003., 247, 300–301.

⁵ Usp. Lelja DOBRONIĆ, Stjepan II. (1225. – 1247.), u: Franko MIROŠEVIĆ (ur.), *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, Zagreb, 1995., 43; Marko JERKOVIĆ, *Zagrebački kanonici u 14. stoljeću. Institucionalna i društvena povijest katedralne zajednice*, Zagreb, 2018., 260–263.

⁶ Usp. Ivan Krstitelj TKALČIĆ, Preporod biskupije zagrebačke u XIII. stoljeću, u: *Rad JAZU*, 41 (1877), 141–143. Taj podatak prenosi i Josip BUTURAC, *Zagrebački biskupi i nadbiskupi 1094–1944*, u: *Kulturno-povijesni zbornik Zagrebačke nadbiskupije*, Zagreb, 1944., 24–25.

⁷ Usp. Antun CUAJ, *Grada za povijest školstva Kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih dana do danas*, I, Zagreb, 1907., 73. Isto navodi i hrvatski pedagog: Jure TURIĆ, *Povijest uzgoja i nauke o uzgoju*, Zagreb, 1904., 29.

odgoju i obrazovanju klera *Liber quaestionum et sententiarum*.⁸ Iako mnogi stariji autori ističu ulogu dominikanaca u počecima razvoja teološkog obrazovanja u Zagrebačkoj biskupiji, konkretnijih potvrda o tome nema, ali povijesni kontekst i navedene činjenice upućuju da postoji realna mogućnost da je s dolaskom dominikanaca u Čazmu započelo teološko obrazovanje u Zagrebačkoj biskupiji. Osim što je biskup Stjepan II. bio pariški student, treba uzeti u obzir i ključnu činjenicu kako su dominikanci, Red braće propovjednika, od samih svojih početaka pokazali interes i nakanu da djeluju na idejnom i kulturalnom polju u službi središnje crkvene vlasti, osobito u pobijanju hereza toga vremena.⁹ Kod dominikanaca je studij bio nužda i obveza prema kojoj se njihov red orijentirao od samih svojih početaka i do kraja XIII. stoljeća preuzeo vodeću ulogu u odgojnom i obrazovnom sustavu Katoličke crkve.

Prve sigurne podatke o postojanju katedralne škole i sustavnoga teološkog obrazovanja u Zagrebu imamo iz vremena biskupa Augustina Kažotića (1303. – 1322.), trogirskog dominikanca.¹⁰ Ta činjenica iznimno je važna za poznavanje povijesti teološkog obrazovanja u Zagrebu. U izvorima iz XIV. stoljeća biskup Kažotić nazivan je »magnus predicator et doctor« i »vir valde litteratus et bonus«.¹¹ Kažotić je kao i njegov prethodnik Stjepan II. također bio pariški student, stoga su razumljivi i njegovi opsežni reformni zahvati u Zagrebačkoj biskupiji. Započeo je obnovom liturgije i uvođenjem zajedničkog časoslova za sve članove Prvostolnog kaptola, tako se u brevijaru Zagrebačke crkve iz XIV. stoljeća spominju: »festivitates... precepte in synodo pro felicem et beatum patrem, dominum Augustinum, quondam Zagrabiensem novissimis temporibus videlicet episcopum...«¹² Sačuvana su i dva teološka spisa biskupa Kažotića, to su: *Izlaganja o pitanju kršćavanja slika i drugim oblicima praznovjerja*

⁸ Usp. Balthasar Adami KERCSHELIC de CORBAVIA, *Historiarum cathedralis ecclesiae Zagrabiensis partis primae*, I, Zagrabiæ, 1770., 81 (*Studuerat enim apud parisios annis fere duodecim in Theologiae facultate*).

⁹ Usp. Georges DUBY, *Vrijeme katedrala. Umjetnost i društvo 980. – 1420.*, Zagreb, 2005., 197; Marcel PACAUT, *Monaci e religiosi nel Medioevo*, Urbino, 2010., 166–175.

¹⁰ U Zagrebu je 14. i 15. listopada 2011. održan Međunarodni znanstveni skup o bl. Augustinu Kažotiću na kojem je akademik Franjo Šanjek imao izlaganje na temu *Augustin Kažotić, utemeljitelj i organizator katedralne škole u Zagrebu*. Do danas zbornik radova nije objavljen tako da autor ovoga rada nema uvid u to važno izlaganje, kao ni u ostala izlaganja koja su po svojoj tematici dosta važna za razvoj teoloških studija, katedralnih škola i sveučilišta u srednjovjekovnoj Europi.

¹¹ Usp. Franjo ŠANJEK, Blaženi Augustin Kažotić. Biobibliografski podaci, u: *Croatica christiana periodica*, 3 (1979.) 4, 133; Marijan BIŠKUP – Franjo ŠANJEK, *Blaženi Augustin Kažotić*, Zagreb, 1994., 55.

¹² Ivan Krstitelj TKALČIĆ, *Povjestni spomenici slobodnog kraljevskog grada Zagreba pri stolnice Kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske*, I, Zagreb, 1889., 80; također ovaj podatak prenosi i Janko BARLÈ, *Naše diecezanske sinode*, u: *Bogoslovska smotra*, 4 (1913.) 3, 6.

(1320.) i *O materijalnim dobrima Krista i njegovih učenika* (1321./1322.), u kojima znanstveno primjenjuje teološka načela u praktičnome kršćanskom životu.¹³ Svjedočanstvo Ivana Arhiđakona Goričkog pokazuje kako je Kažotić zapravo reformirao postojeću katedralnu školu, čime se otvara mogućnost njezina postojanja u drugoj polovici XIII. stoljeća.

Ivan Arhiđakon Gorički, čiji izvještaj prenosi Tkalčić, piše na koji je način Kažotić reformirao obrazovni sustav zagrebačke katedralne škole. U skladu s propisima Četvrtog lateranskog koncila Kažotić je oslobodio siromašne učenike od plaćanja školarine, a kod imućnijih učenika postavio cenzus visine školarine prema staležu i bogatstvu roditelja.¹⁴ Već ta činjenica ukazuje kako je zagrebačka katedralna škola postojala prije dolaska biskupa Kažotića u Zagreb. Ivan Arhiđakon Gorički navodi prema Statutima Zagrebačkog kaptola iz 1334. kako je na čelu škole stajao kao upravitelj kanonik lektor, koji je nadzirao rad učitelja, koji su nosili naziv sublektor.¹⁵ U statutima je zabilježeno kako se tada predavala »grammaticalia« (opći predmeti) i »logicalia« (filozofija); o teologiji se ne spominje ništa.¹⁶ Međutim, može se naći podatak kako biskup Kažotić inzistira da se uz Sveto pismo i crkvene oce proučavaju i filozofski spisi antičkih pisaca.¹⁷ To je dovoljan dokaz da su se predavali teološki i filozofski predmeti u zagrebačkoj katedralnoj školi. Velika je pažnja posvećena glazbenom obrazovanju i pjevanju o kojem se brinuo kanonik kantor, a pomagali su mu zamjenici zvani subkantor ili suksetor.¹⁸ Ta činjenica o važnosti njegovanja crkvene glazbe je razumljiva u kontekstu liturgijske reforme koju je u zagrebačkoj katedrali proveo biskup Kažotić. Iako Tkalčić citirajući Ivana Arhiđakona Goričkog kod njega ne nalazi u Statutu Zagrebačkog kaptola spominjanje teologije, na temelju popisa knjiga iz XIV. i XV. stoljeća zagrebačke katedrale može se vidjeti da su u katedralnoj školi od XIV. stoljeća korišteni teološki priručnici koje su sublektori koristili kod predavanja.¹⁹ Ljudevit Ivančan je detaljnijom anali-

¹³ Usp. Franjo ŠANJEK, Bl. Augustin Kažotić (1303. – 1322.), u: Franko MIROŠEVIĆ (ur.), *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, 98.

¹⁴ Usp. Ivan Krstitelj TKALČIĆ, *Povjestni spomenici zagrebačke biskupije / Monumenta historica episcopatus Zagrabienensis*, II, 1874., 77; Ivan Krstitelj TKALČIĆ, *Ivan arciđakon Gorički: domaći pisac u XIV. vijeku*, Zagreb, 1886.

¹⁵ Popis zagrebačkih kanonika lektora (upravitelja katedralne škole) donosi Antun IVAN-DIJA, *Zagrebačka crkvena (katedralna) škola prije osnutka isusovačke gimnazije*, u: *Bogoslovska smotra*, 39 (1969.) 4, 332–334.

¹⁶ Usp. Ivan Krstitelj TKALČIĆ, *Povjestni spomenici zagrebačke biskupije / Monumenta historica episcopatus Zagrabienensis*, II, 78.

¹⁷ Usp. *Isto*, 78–79.

¹⁸ Usp. *Isto*, 82.

¹⁹ Usp. *Isto*, 170–172.

zom toga popisa došao do zaključka kako je riječ o jednostavnim rukopisnim priručnicima za predavanja inozemnog porijekla, ali i da je nastava prema tomu bila organizirana podjelom predmeta na »grammaticalia«, »logicalia« i »theologica«.²⁰ Jedan takav priručnik za crkveno pravo *Methodica processum directio*, sačuvan u rukopisu, napisao je krajem XVI. stoljeća zagrebački kanonik Baltazar iz Napulja.²¹ Cuvaj navodi kako se »theologica« predavala posebno, odnosno da je bila namijenjena samo svećeničkim kandidatima.²² Takve priručnike sastavljali su zagrebački sublektori katedralne škole koji su školovani u inozemstvu. Cuvaj navodi kako se u popisima može naći kanonike koji su završavali studij teologije u Rimu, prava u Padovi i medicine u Salernu.²³ Tkalčić spominje kanonike koji su u inozemstvu nabavljali teološke knjige za obrazovanje svećeničkih kandidata. Posebno ističe slučaj kanonika Ivana Plankera († 1513.), koji je kupio cijelo Sveto pismo u četiri sveska i koje je lancima bilo pričvršćeno u trijemu stolne crkve za potrebe studenata teologije.²⁴

Na temelju arhivske građe Tkalčić rekonstruira sustav teološkog obrazovanja u zagrebačkoj katedralnoj školi. Na početku obrazovanja poučavala se »grammaticalia«, odnosno latinski jezik i sintaksa, zatim je viši stupanj bila »logicalia« s predavanjima iz logike i retorike te naposljetku »theologica«, koja je bila namijenjena svećeničkim kandidatima.²⁵ U gramatičkoj školi predavali su se klasični rimski pisci i tzv. *Gesta Romanorum*, kako to bilježi inventar zagrebačke katedrale iz XIV. stoljeća.²⁶ Zatim se čitala i tzv. *Historia scholastica*, koju je za potrebe stupnja »logicalia« sastavio dominikanac Petar Comestor, kao i tzv. *Catholicon*, koji je u XIII. stoljeću napisao dominikanac Ivan Balbo.²⁷ Bila su to skolastička filozofska djela koja su uključivala sve dosadašnje poznate znanosti, a osobito su bili zastupljeni elementi skolastičke filozofije, teologije i prirodnih znanosti. Za pouku u retorici koristili su se *libri sermoniales*, knjige propovijedi, koje su sastavili franjevci Armando de

²⁰ Usp. Ljudevit IVANČAN, O školama i sjemeništu u zagrebačkoj biskupiji, u: *Narodna Starina*, 23 (1931.), 309.

²¹ Usp. Miroslav VANINO, Teologija u Hrvata, u: *Croatia Sacra*, 20 (1941.), 219.

²² Usp. Antun CUVAJ, *Građa za povijest školstva Kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih dana do danas*, I, 92.

²³ Usp. *Isto*, 145.

²⁴ Usp. Ivan Krstitelj TKALČIĆ, *Povijesni spomenici slobodnog kraljevskog grada Zagreba prijestolnice Kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske*, III, Zagreb, 1896., 84.

²⁵ Usp. Ivan Krstitelj TKALČIĆ, *Povijesni spomenici zagrebačke biskupije / Monumenta historica episcopatus Zagrabiensis*, II, 79.

²⁶ Usp. Ivan Krstitelj TKALČIĆ, Dva inventara prvostolne crkve zagrebačke iz XIV. i XV. vieka, u: *Starine JAZU*, 13 (1881.), 119–149.

²⁷ Usp. *Isto*, 125.

Belcomis, fra Richard i fra Brandan. Inventar zagrebačke katedrale sadrži više takvih svezaka.²⁸ Među teološkom literaturom postojali su priručnici za svaku disciplinu. Za Bibliju su postojali glosariji, dogmatika i moral tumačili su se prema Petru Lombardskom i traktatima iz *Summae theologiae* Tome Akvinskog i iz djela pape Grgura Velikog. Poučavanje crkvenog prava temeljilo se na *Decretum Gratiani*, *Decretales Gregorii IX*, *Liber sextus Bonifacii VIII* i *Clementinae*, a prisutan je na popisu i Justinijanov kodeks i razni spisi civilnog prava iz rimskog doba. Od drugih disciplina liturgika se predavala prema tzv. *Rationale divinatorum officiorum*, a pastoral prema *Liber archidiaconus dictus, de cura et officio pastoris animarum*.²⁹

Zagrebačka katedralna škola nije dosegla visoku razinu istih ustanova na Zapadu, kako to zaključuju Tkalčić, Ivančan, Cuvaj i Ivandija na temelju analize izvora.³⁰ Tkalčić ističe kako katedralna škola nije uspjela dostići onaj stupanj koji joj je namijenio njezin reformator biskup Kažotić: »prout de iure et locorum, saltem nostro similibus... requiritur«³¹. Zagrebačka katedralna škola bila je prva visoka javna škola srednjovjekovne kontinentalne Hrvatske, priznata od crkvenih i svjetovnih vlasti.

2. Vrijeme isusovačke Akademije (XVII. – XVIII. stoljeće)

Kao odgovor na širenje Lutherova protestantizma i ostalih reformacijskih pokreta, nastalih uslijed teškog stanja Katoličke crkve početkom XVI. stoljeća, javila se katolička obnova. Temelji ujednačenom procesu katoličke obnove udareni su na Tridentском koncilu, koji je ujedno i dao poticaj za duhovnu i moralnu obnovu Katoličke crkve. Sustavno provođenje katoličke obnove na području banske Hrvatske započinje dolaskom Jurja Draškovića na mjesto zagrebačkog biskupa, a dodatan poticaj dobiva vjerskim zakonskim aktima Hrvatskog sabora, čiji je krajnji cilj bio gušenje svakog traga protestantizma u Hrvatskoj.³² Niz crkvenih i redovničkih školskih i visokoškolskih ustanova koje

²⁸ Usp. Isto, 133–138.

²⁹ Usp. Isto, 138–148; Ivan TKALČIĆ, *O stanju više nastave u Hrvatskoj prije a osobito za Pavlinah*, Zagreb, 1888., 5.

³⁰ Usp. Ivan TKALČIĆ, *O stanju više nastave u Hrvatskoj prije a osobito za Pavlinah*, 7; Ljudevit IVANČAN, *O školama i sjemeništu u zagrebačkoj biskupiji*, 309; Antun CUVAJ, *Građa za povijest školstva Kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih dana do danas*, I, 159; Antun IVANDIJA, *Zagrebačka crkvena (katedralna) škola prije osnutka isusovačke gimnazije*, 329.

³¹ Ivan TKALČIĆ, *O stanju više nastave u Hrvatskoj prije a osobito za Pavlinah*, 7.

³² Usp. Daniel PATAFTA, *Protureformacija u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, u: *Podravina*, 4 (2005.) 8, 35–36.

će se početi otvarati od početka XVII. stoljeća pa do polovice XVIII. stoljeća bit će obilježene odgojem i obrazovanjem u duhu katoličke obnove.

2.1. Osnivanje zagrebačkog sjemeništa i teološko školovanje do sredine XVII. stoljeća

U XVI. stoljeću sve se više pokazivalo kako je obrazovanje u katedralnoj školi loše i kako je sam sustav obrazovanja zastario. Problem je u prvom redu bio taj što škola nije imala potreban prostor, nego su se učenici školovali unutar lektorskih kurija i stanova. Nedostajalo je i potrebnih lektora za održavanje nastave,³³ a političko stanje Hrvatskog Kraljevstva u XVI. stoljeću dodatno je otežavalo cjelokupnu situaciju. Međutim, mađarski povjesničar Vilmos Frankl u svojem opsežnom djelu o školstvu spominje kako je u zagrebačkoj kaptolskoj školi tadašnji biskup u Gyoru Petér Heresinczy kao student teologije 1570. godine slušao predavanja iz filozofije.³⁴ Inicijativu za poboljšanje teološkog obrazovanja zagrebačkog klera prvi daju u XVI. stoljeću zagrebački kanonici. Zagrebački kanonik i naslovni biskup Pavao Zondin 1553. godine osniva u Bolonji Hrvatsko-ugarski kolegij, koji je djelovao do 1764. godine s ciljem odgoja svećeničkih kandidata.³⁵ Kanonik Baltazar Dvorničić (Baltazar iz Napulja) s istom svrhom utemeljit će 1608. godine u Grazu *Collegium Croaticum Vienense*, a koji će od 1627. do 1783. godine djelovati u Beču gdje će zagrebačka biskupija slati oko dvadeset bogoslova na studij filozofije i spekulativne teologije pod nadzorom jednog od zagrebačkih kanonika.³⁶ Papa Grgur XIII. utemeljio je 1580. godine *Collegio Illyrico di Loreto* i povjerio ga na upravljanje isusovcima. Bio je namijenjen odgoju i obrazovanju svećeničkih kandidata iz

³³ Usp. Ivan TKALČIĆ, *O stanju više nastave u Hrvatskoj prije a osobito za Pavlinah*, 7; Ljudevit IVANČAN, *O školama i sjemeništu u zagrebačkoj biskupiji*, 309; Ivan ŠKREBLIN, *Odgovori i nastava u zagrebačkom sjemeništu 1578. – 1900.*, u: Dragutin KNIEWALD (ur.), *Kulturno-povijesni zbornik Zagrebačke nadbiskupije*, I, Zagreb, 1944., 675; Antun IVANDIJA, *Zagrebačka crkvena (katedralna) škola prije osnutka isusovačke gimnazije*, 329.

³⁴ Usp. Vilmos FRANKL, *A hazai s külföldi oktatás a XVI. százavdiban*, Budapest, 1873., 174.

³⁵ Usp. Ratko PERIĆ, *Hrvatski zavodi u Europi*, u: Ivan GOLUB (ur.), *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost*, III, Zagreb, 2003., 216.; Gian Paolo BRIZZI – Maria Luisa ACCORSI (ur.), *Annali del Collegio Ungaro-Illyrico di Bologna 1553 – 1764*, Bologna, 1988.; Vjekoslav KLAIĆ, *Pavao Zondius i osnutak ugarsko-ilirskog kolegija u Bologni (1553. – 1558.)*, u: *Vjesnik Kraljevskog Zemaljskog Arhiva u Zagrebu*, 14 (1912.), 186–220; Miroslav VANINO, *Teologija u Hrvata*, 201; Antun CUVAJ, *Grada za povijest školstva Kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih dana do danas*, I, 205.

³⁶ Usp. Ljudevit IVANČAN, *Bečki kolegij zagrebačke biskupije*, u: *Bogoslovska smotra*, 17 (1929.) 3, 316–335; Ljudevit IVANČAN, *Bečki kolegij zagrebačke biskupije*, u: *Bogoslovska smotra*, 17 (1929.) 4, 461–464; Ilija LUKANOVIĆ, *Hrvatski zavod u Beču (1627. – 1683.)*, u: *Zbornik odsjeka za povijesne i društvene znanosti HAZU*, 14 (1986.), 131–136; Miroslav VANINO, *Teologija u Hrvata*, 201–202.

Dalmacije, Bosne i Hercegovine i drugih hrvatskih zemalja u sklopu Osman-
skog Carstva.³⁷ Kongregacija za širenje vjere (De Propaganda Fide) osnovala je
1663. godine *Collegio Illirico di S. Pietro e Paolo di Fermo*, odnosno *Collegio Illirico
di Fermo*, kojim su upravljali isusovci do 1746. godine, kada je spojen s rimskim
kolegijem sv. Jeronima.³⁸

U tom društveno-povijesnom kontekstu biskup Drašković prilagođuje
dotadašnju katedralnu školu odredbama Tridentskog koncila i osniva sjeme-
nište za odgoj i obrazovanje budućih svećenika. Tridentski koncil je na 23. sjed-
nici donio odredbu o osnivanju biskupijskih sjemeništa za odgoj svećeničkih
kandidata. Sama odredba ne donosi neke posebne promjene u odnosu na su-
stav obrazovanja i nastave nego određuje kako biskupi moraju organizirati
sjemeništa, odnosno zavode u kojima će živjeti, obrazovati se i odgajati sveće-
nički kandidati.³⁹

Osnivač biskupijskog sjemeništa u Zagrebu biskup Juraj Drašković bio
je član zasjedanja Tridentskog koncila 1561. godine. Drašković je bio iznimno
obrazovan osoba, filozofiju je završio u Krakovu, teologiju u Bolonji i crkvenu
povijest u Rimu.⁴⁰ Različiti izvori iz toga vremena govore o osnivanju zagre-
bačkog sjemeništa. Spis kaptolskog arhiva iz 1579. godine nosi naslov *Intritus
et exitus proventum Seminarii Zagrabienensis a 27 Junii 1578...*⁴¹ Iz njega se vidi kako
je 1578. godine sjemenište već funkcioniralo pod upravom prefekta, koji je bio
iz redova zagrebačkih kanonika. Farlati spominje kako je biskup Drašković
u vrijeme trajanja Koncila 1564. godine osnovao »seminarium clericorum«.⁴²
Iz sačuvanih pravila odgoja u zagrebačkom sjemeništu s kraja XVI. i početka
XVII. stoljeća može se vidjeti kako je sustav odgoja bio utemeljen na »educatio
strenua«, gdje je pravda bila temelj kojim se sankcioniralo svaki prekršaj kako
bi se ponovno uspostavila poremećena stega.⁴³

Na određen način sustav obrazovanja zagrebačke katedralne škole prenio
se u sjemenište. Nastava u sjemeništu bila je strogo organizirana i određena pre-

³⁷ Usp. Antun DEVIĆ, Naši pitomci u Loretu, u: *Diacovensia*, 18 (2006.) 2, 441–471; Miroslav
VANINO, Teologija u Hrvata, 202.

³⁸ Karmel ZAZINOVIĆ, Ilirski kolegij sv. Petra i Pavla u Fermu, u: *Bogoslovska smotra*, 28
(1941.) 4, 296–301.

³⁹ Usp. *Sacrosantum Concilium Tridentinum*, Bassani, 1780., sessione XXXIII de ref. c. 18, 156.

⁴⁰ Usp. Rudolf HORVAT, Ban Juraj Drašković, u: *Narodne novine*, br. 264, Zagreb, 1903., 4.

⁴¹ NADBISKUPIJSKI ARHIV U ZAGREBU (dalje: NAZ), *Acta Seminarii Zagrabienensis*, I, nu-
merus 1.

⁴² Usp. Daniele FARLATO, *Illyricum sacrum. Ecclesia Jadertina cum suffraganeis, et ecclesia Za-
grabienensis*, V, Venetiis, 1775., 541; NAZ, *Acta Seminarii Zagrabienensis*, II, numerus 20; NAZ,
Acta Seminarii Zagrabienensis, II, numerus 78.

⁴³ Usp. NAZ, *Acta Seminarii Zagrabienensis*, vol. 64.

ma uredbama Tridentskog koncila.⁴⁴ Prema toj uputi nastava se nije u mnogom razlikovala od prakse katedralnih škola. Teološki predmeti i stručni predmeti (»artes bonae«) služili su u svrhu osposobljavanja za pastorlani rad. Također i spomenuto proučavanje Svetog pisma i dijeljenje sakramenata, u koje je bilo uključeno moralno i pastoralno bogoslovlje, pripremali su za pastoralnu službu, osobito za ispovjedničku i liturgijsku. Sustavna teologija, dogmatika, nije još došla do izražaja. Elemente dogmatske teologije moglo se naći jedino u preporučenim crkvenim knjigama i homilijama svetaca. Pravila zagrebačkog sjemeništa ne donose konkretne uredbe o organiziranju obrazovanja, tek u članku 5. *Regulae Alumnis Zagrabienis servande*, nalazimo šturu odredbu: »Discant omnes Seminaristae Missae inserviendi, confitendi, comunicandi, et orandi modum, quem a suis Confessariis, aut Praefectis petent.«⁴⁵ Dokaz da je katedralna škola nastavila svoje djelovanje u sastavu sjemeništa nalazi se u popisu kanonika lektora koji su i dalje upravljali školom. Iz popisa je vidljivo kako su neki od njih bili visoko školovani, kao spomenuti Baltazar Napuljski, koji je bio doktor filozofije, pa Pavao Gregorijanec, koji je bio doktor kanonskog prava, nadalje tu su Nikola Stjepan Zelničaj, doktor slobodnih znanosti i filozofije, Stjepan Budočaj i Pavao Jagustić, doktori obaju prava, i Ivan Tomko Marnavić, doktor teologije.⁴⁶ U Metropolitanskoj knjižnici čuvaju se rukopisi i tiskana djela iz XVI. stoljeća za koja se može pretpostaviti da su dijelom služila kao nastavni priručnici u zagrebačkoj bogoslovnoj školi, a neka od njih bila su djela ili skripta njezinih nastavnika.

2.2. Osnivanje filozofskog i teološkog studija u sklopu isusovačke Akademije

Novi zamah visoko školstvo u Zagrebu dobiva dolaskom isusovaca i otvaranjem njihova kolegija na Griču (Gradecu) 1607. godine. U svojim kolegijima osnovali su javne gimnazije u Hrvatskoj, a u Zagrebu, Varaždinu i Rijeci konvikte ili internate za studente. Prema njihovu odgojnom sustavu *Ratio studiorum* iz 1599. godine, koji su preuzeli i mnogi drugi redovi u svojim učilištima, gimnazija se temeljila na klasičnoj misli i književnosti, trajala je šest razreda, s nastavnim latinskim jezikom, mnoštvom praktičnih vježbi i javnih nastupa (disputacije, ispiti, kazališne predstave i slično).⁴⁷

⁴⁴ Usp. *Sacrosantum Concilium Tridentinum*, sessione XXXIII de ref. c. 18, 156.

⁴⁵ NAZ, *Acta Seminarii Zagrabienis*, vol. 64, caput V.

⁴⁶ Usp. Antun IVANDIJA, Zagrebačka crkvena (katedralna) škola prije osnutka isusovačke gimnazije, 333–334.

⁴⁷ Usp. *Institutum Societas Iesu, auctoritate Congregationis generalis XVIII, I, Pragae, 1777.*, 28–34, 39–44, 92–95, 331–332; Franjo FANCEV, Građa za povijest školskog i književnog rada isusovačkog kolegija u Zagrebu, u: *Starine JAZU*, 37 (1934.), 29–32; Miroslav VANINO,

Poslijetridentski katolicizam ponovno je trebao institucionalizirati intelektualna strujanja, kako je to učinila Crkva u XIII. stoljeću preko dominikanaca i franjevac. Najbolji program u svojem *Ratio studiorum* u tom trenutku pružili su isusovci, koji su postali obnovitelji visokog školstva u katoličanstvu. Činjenica da je upravljanje školstvom od srednjega vijeka Crkva prihvaćala kao svoju zadaću postalo je za katoličku obnovu najsigurniji način pristupa vjernika novom duhu. Njihove škole bile su moderne škole u duhu vremena i velika pozornost pridavala se pedagogiji i znanosti, čime je njihov uspjeh bio velik. Sam proces bio je odjek kasnog europskog humanizma.⁴⁸ Cjelokupan sustav teološkog obrazovanja bio je utemeljen na tomističkoj skolastičkoj misli i tekstovima Tome Akvinskog. Papa Siksto V. izdaje 1588. godine bulu *Triumphantis Hierusalem*, kojom je potvrdio stavove koncilskih teologa o skolastici kao srži crkvene znanosti.⁴⁹ Na području filozofije, fizike i matematike dominirao je aristotelizam. Donesena su pravila i za nastavnike »*studia inferiora*« (nižeg odjela), gdje su se morali predavati latinski i grčki, gramatika i sintaksa latinskog jezika, humanističke znanosti i retorika.⁵⁰ Isusovački sustav obrazovanja savršeno je odgovarao tridentskim nalozima za izobrazbu klera. Svećenik je sada morao imati završeni studij i to po mogućnosti teologiju, stoga je poslijetridentska katolička obnova razvila opsežan sustav crkvenog obrazovanja.

Koliko je bilo važno Zagrebačkom kaptolu da isusovci dođu u grad ukazuje činjenica da su im nudili napušteni franjevački samostan kako bi se u njemu smjestili i osnovali svoju školu.⁵¹ Međutim, isusovački samostan s kolegijem

---

Osnutak i prve godine zagrebačkog kolegija 1061. – 1607., u: *Život*, 25 (1944.) 1, 48; *Regulae, Ratio studiorum, Ordinationes, Instructiones, Industriae, Exercitia, Directorium, Institutum Societas Iesu Florentiae, Florentiae*, 1893.; Emilije LASZOWSKI, Povijest zagrebačkih isusovaca, u: *Vjesnik Kraljevskog Zemaljskog Arhiva u Zagrebu*, 15 (1913.), 161–178.

⁴⁸ Usp. Jean DELUMEAU, *Il Cattolicesimo dal XVI al XVIII secolo*, Milano, 1971., 77–80; Gigliola FRAGNITO, *Cultura umanistica e riforma religiosa*, u: Gasparo CONTARINI (ur.), *De officio viri boni ac probi episcopi*, Venezia, 1969., 75–78.

⁴⁹ Usp. SIXTUS V, *Triumphantis Hierusalem*, u: Aloysii TOMASSETI (ur.), *Bullarum, diplomatum et privilegiorum Sanctorum Romanorum Pontificum Turinensis, VIII, Augustae Taurinorum*, 1863., 563–570; SIXTUS V, *Triumphantis Hierusalem*, u: Sergio PAGANO (ur.), *Schedario Baumgarten. Descrizione diplomatica di bolle e brevi originali da Innocenzo III a Pio IX*, IV, Città del Vaticano, 1986., 220–227.

⁵⁰ Usp. *Institutum Societas Iesu, auctoritate Congregationis generalis XVIII*, I, 382–395; Gigliola FRAGNITO, *Cultura umanistica e riforma religiosa*, 166–177; James A. O'DONOHUE, *Tridentine Seminary Legislation. Its Sources and Universities of Studies*, Washington, 1957., 33–38.

⁵¹ Usp. Franjo FANCEV, *Građa za povijest školskog i književnog rada isusovačkog kolegija u Zagrebu (1606. – 1772.)*, 9; Ivan TKALČIĆ, *O stanju više nastave u Hrvatskoj prije a osobito za Pavlinah*, 9; Miroslav VANINO, *Povijest filozofijske i teologijske nastave u isusovač-*

osnovan je na Griču zaslugom biskupa Šimuna Bratulića i bana Ivana Draško-
vića, o čemu svjedoče najstariji izvori.⁵² Nastava u isusovačkoj gimnaziji zapo-
čela je 1607. godine.⁵³ Izvrstan rad isusovaca na Gradecu potaknuo je biskupa
Petra Domitrovića da kandidate zagrebačkog sjemeništa pošalje u isusovačku
gimnaziju, koji su tu ostali do 1616. godine. Naime, te godine zagrebački kano-
nici otvaraju na Kaptolu svoju školu i mole isusovce da se presele na Kaptol, a
kako su to isusovci odbili, kanonici su molili da im se pošalju barem dva ma-
gistra za odgoj sjemeništara i drugih učenika kaptolske škole, međutim i tu
molbu isusovci su odbili kako se ne bi zamjerili poglavarstvu Gradeca i svojim
pokroviteljima iz redova hrvatskog plemstva.⁵⁴ Nije poznato kako se predava-
lo u kaptolskom sjemeništu, jedino iz čega se može zaključiti jest popis knjiga
koje su profesorima služile kao priručnici. Popis je sastavljen 1616. godine i na
njemu se nalaze knjige koje se dijele na »svete« i »svjetovne«.⁵⁵ Gimnazijska i
bogoslovska obuka u zagrebačkom sjemeništu nastavit će se do 1632. godine.

Na skupštini ugarskih biskupa u Trnavi, koju je sazvaio 1633. ugarski pri-
mas Petar Pazmany, trebalo je organizirati teološke tečajeve u sjemeništima
koje bi poduprli biskupi i kaptoli. Zagrebački biskup Franjo Ergeljski iznio je
taj prijedlog 19. srpnja 1634. godine pred skupštinu zagrebačkog klera. Odluci
su se usprotivili zagrebački kanonici jer je organiziranje takvog tečaja tražilo
veći broj ljudi i novaca te su osobito naglasili da u redovničkim samostani-
ma ima dosta školovanih ljudi koji mogu organizirati teološke tečajeve. Na
kraju je zaključeno da se ostavština zagrebačkih kanonika ne daje »solo uni

---

koj akademiji u Zagrebu 1633 – 1773, Zagreb, 1930., 36; Miroslav VANINO, Osnutak i prve godine zagrebačkog kolegija 1601 – 1607, 48; Miroslav VANINO, *Isusovci i hrvatski narod*, I, Zagreb, 1969., 81–83.

⁵² Usp. ARHIV HRVATSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI, Rukopis kanoni-
ka Tome Kovačevića, d.219; Daniele FARLATO, *Illyricum sacrum. Ecclesia Jadertina cum suffraganeis, et ecclesia Zagabriensis*, V, 556; Balthasar Adams KERCSHELIC de COR-
BAVIA, *Historiarum cathedralis ecclesiae Zagrabienensis partis primae*, I, 93; Ioannes Baptista PRUS, *Memoria beneficiorum a collegio societatis Iesu Zagrabien-
si acceptorum ab anno Christi MDCVI*, Zagrabiae, 1733., 12.

⁵³ Usp. Franjo FANCEV, Građa za povijest školskog i književnog rada isusovačkog kole-
gija u Zagrebu (1606. – 1772.), 29–32; Ferdo ŠIŠIĆ, *Acta Comititalia Regni Croatiae, Dal-
mationis, Slavoniae*, u: *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, 4 (1917) 41,
495–496; Ioannes Baptista PRUS, *Memoria beneficiorum a collegio societatis Iesu Zagrabien-
si acceptorum ab anno Christi MDCVI*, 17.

⁵⁴ Usp. Miroslav VANINO, Osnutak i prve godine zagrebačkog kolegija 1601 – 1607, 48;
Kraljevski plemićki konvikt u Zagrebu, u: *Narodne novine*, br. 203, Zagreb, 1885., 4; Augu-
stinus THEINER, *Vetera Monumenta Slavorum meridionalium*, II, Zagrabiae, 1875., 105–106;
Ioannes Baptista PRUS, *Memoria beneficiorum a collegio societatis Iesu Zagrabien-
si acceptorum ab anno Christi MDCVI*, 19–21.

⁵⁵ NAZ, *Acta Seminarii Zagrabienensis*, I, numerus 6.

erigendo Seminario ungarico« već da se uporabi za podupiranje zagrebačkog sjemeništa, hrvatskog kolegija u Bolonji i bečkog konvikta.⁵⁶ Najbolji sustav studiranja i izgrađenu infrastrukturu imali su isusovci na Gradecu. Biskup Franjo Ergeljski u dogovoru s isusovačkim provincijalom osniva zakladu od 1.000 rajnskih forinti kojom bi se osnivala katedra morala, odnosno kazuistike u isusovačkom kolegiju.⁵⁷ Godine 1633. zagrebački sjemeništarci počinju pohađati predavanja iz moralne teologije, koja je sadržavala elemente kanonskog prava, u isusovačkom kolegiju.⁵⁸ Ugovor između biskupa Franje Ergeljskog i generala isusovačkog reda Mucija Vitelleschija sastavljen je u skladu s isusovačkim zakonodavstvom, a pravo osnivača pridržano je zagrebačkom biskupu i Kaptolu, dok isusovci daju profesore predavače.⁵⁹ Tim činom isusovački red izašao je ususret zagrebačkom biskupu i Kaptolu dajući mu na raspolaganje svoje prostore, nastavnike i sustav studija, a druga strana je materijalno podupirala organizaciju i razvoj studija te je isusovačka gimnazija počela prerastati u Akademiju.

Ubrzo se uspostavlja i studij kanonskog prava, a od 1653. godine i moralnu teologiju predaju dvojica profesora. Godine 1662. veliki prepošt Zagrebačkog kaptola Nikola Dijanešević doznačio je kolegiju sumu od 4.500 rajnskih forinti za uzdržavanje triju profesora filozofije. Prepošt Dijanešević dobio je od isusovačkog generala Ivana Pavla Olive naslov »Fundator philosophiae Zagrabiensis«⁶⁰. Već je 1663. godine održana prva svečana disputacija s tiskanim tezama *Prolegomena logicae*. Godine 1664. filozofija već ima dvogodišnji tečaj.⁶¹ Obnova skolastičke filozofsko-teološke baštine, koju su preuzeli isusovci kao temelj filozofsko-teološkog studija očita je u obranama teza »universae

⁵⁶ Usp. Antun CUVAJ, *Građa za povijest školstva Kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih dana do danas*, I, 206–207.

⁵⁷ Usp. Franjo FANCEV, *Građa za povijest školskog i književnog rada isusovačkog kolegija u Zagrebu (1606. – 1772.)*, 56; Ioannes Baptista PRUS, *Memoria beneficiorum a collegio societatis Iesu Zagrabiensi acceptorum ab anno Christi MDCVI*, 22; Stjepan BALOBAN, *Mulih kao kazuist*, u: *Bogoslovska smotra*, 67 (1997) 1, 57–70.

⁵⁸ Usp. Miroslav VANINO, *Povijest filozofijske i teologijske nastave u isusovačkoj akademiji u Zagrebu 1633 –*

110,773, 79; Lelja DOBRONIĆ, *Zagrebačka akademija. Visokoškolski studiji u Zagrebu 1633. – 1874.*, Zagreb, 2004., 13–14.

⁵⁹ Usp. *Isto*; Miroslav VANINO, *Isusovci i hrvatski narod*, I, 200.

⁶⁰ Franjo FANCEV, *Građa za povijest školskog i književnog rada isusovačkog kolegija u Zagrebu (1606. – 1772.)*, 90; Ioannes Baptista PRUS, *Memoria beneficiorum a collegio societatis Iesu Zagrabiensi acceptorum ab anno Christi MDCVI*, 51; Miroslav VANINO, *Isusovci i hrvatski narod*, I, 146; Lelja DOBRONIĆ, *Zagrebačka akademija. Visokoškolski studiji u Zagrebu 1633. – 1874.*, 14–17.

⁶¹ Usp. Franjo FANCEV, *Građa za povijest školskog i književnog rada isusovačkog kolegija u Zagrebu (1606. – 1772.)*, u: *Starine JAZU*, 38 (1937), 248.

Aristotelis doctrinae».⁶² Prepošt Dijanešević 1666. godine daje još 1.500 rajnskih forinti za trećeg profesora filozofije, čime taj studij postaje trogodišnji.⁶³ Fundacijska isprava napravljena je pred Zagrebačkim kaptolom, slično kao i ona s biskupom Franjom Ergeljskim,⁶⁴ prema kojoj isusovci preuzimaju obvezu obrazovanja i osiguravanja predavača, a Kaptol financiranja studija. Tom posljednjem Dijaneševićevu činu prethodilo je i uspostavljanje novih zaklada. Kanonik štilac Zagrebačkog kaptola Franjo Jančević dao je 1643. godine 1.000 rajnskih forinti da se od kamata glavnice uzdržava jedan profesor logike.⁶⁵ Grof Toma Erdödy 1644. godine daje za uzdržavanje profesora dijalektike i logike prihod od 1.200 ugarskih forinti sa svojega negovečkog imanja. Hrvatski sabor u Varaždinu 1660. godine izdaje zakonski članak prema kojem se zagrebačkim isusovcima prepuštaju ratna podavanja od kmetova zagrebačkog kolegija i konvikta kako bi sagradili školu za filozofijsko obrazovanje.⁶⁶ Time je nastao filozofski institut s trima katedrama i trima profesorima, koji se tada nazivao *Triennium Philosophicum*. Posljednja Dijaneševićeva donacija zapravo je zaokružila materijalnu osnovu za nastanak modernog studija filozofije u Zagrebu. Tečaj filozofije trajao je tri godine. U prvoj godini predavale su se logika i matematika, na drugoj fizika, a u trećoj metafizika. Izvještaj prefekta zagrebačkog sjemeništa iz 1662. godine pokazuje da je sjemenište imalo dovoljno obrazovanih studenata koje je moglo poslati na studij filozofije.

Počeci teološkog studija povezani su s već spomenutim osnivanjem katedre moralne teologije na inicijativu biskupa Franje Ergeljskog i Zagrebačkog kaptola. Iako se u dijecezanskom sjemeništu uz humanističke predmete predavala i teologija,⁶⁷ sustav predavanja i kvaliteta očito nisu bili na visini novih potreba poslijetridentske Crkve, stoga se i pristupilo takvom rješenju pitanja kvalitetnijeg obrazovanja svećeničkih kandidata. U XV. stoljeću među članovima Zagrebačkog kaptola postoji »canonicus theologus« ili »canonicus lector« čija

⁶² Usp. Franjo FANCEV, Građa za povijest školskog i književnog rada isusovačkog kolegija u Zagrebu (1606. – 1772.), 168; Emilij LASZOWSKI, Prinosi za povijest sjemeništa (konvikta) sv. Josipa u Zagrebu 1653 – 1752, u: *Vrela i prinosi*, 9 (1939), 94.

⁶³ Miroslav VANINO, *Povijest filozofijske i teologijske nastave u isusovačkoj akademiji u Zagrebu 1633 – 1773*, 3–4.

⁶⁴ Janko BARLĚ, Naše diecezanske sinode, 28; Ioannes Baptista PRUS, *Memoria beneficiorum a collegio societatis Iesu Zagrabienisi acceptorum ab anno Christi MDCVI*, 51.

⁶⁵ Miroslav VANINO, *Isusovci i hrvatski narod*, I, 142.

⁶⁶ Usp. Franjo FANCEV, Građa za povijest školskog i književnog rada isusovačkog kolegija u Zagrebu (1606. – 1772.), 95; Ioannes Baptista PRUS, *Memoria beneficiorum a collegio societatis Iesu Zagrabienisi acceptorum ab anno Christi MDCVI*, 50; Josip BUTURAC – Mirko STANISAVLJEVIĆ – Ranko SUČIĆ – Vesna ŠOJAT – Bartol ZMAJIĆ (ur.), *Zaključci Hrvatskog sabora I (1631–1693)*, Zagreb, 1958., 247.

⁶⁷ Usp. Ivan ŠKREBLIN, *Odgovori i nastava u zagrebačkom sjemeništu 1578. – 1900.*, 678.

je obveza bila poučavati svećeničke kandidate.⁶⁸ Teologija XVII. i XVIII. stoljeća bila je zadana, strogo određena odlukama Tridentskog koncila te snažno protu-protestantski i katoličko-obnoviteljski usmjerena. Bez obzira na tu činjenicu vrijeme katoličke obnove je razdoblje oporavka i obnove teologije na skolastičkim osnovama, koje su trebale jasno i precizno definirati i sistematizirati teološke zadane Tridentskog koncila. Obnovljena skolastika nije bila skolastika srednjeg vijeka, nego novi tomizam isusovačkog smjera, koja je usvojila novi jezik, puno jasniji i suvremeniji. Isusovački pristup djelima Tome Akvinskog doveo je do obnove tomizma, ali je u potpunosti potisnuo utjecaj Petra Lombardskog. Iz vremena humanizma naslijeđen je pozitivan teološki pristup Svetom pismu, koje se tumačilo uz pomoć crkvenih otaca i nauka crkvenih koncila. Taj pristup doveo je do novog pristupa studiju Svetog pisma i oživljavanju grčkog i hebrejskog jezika, obnovljeno je proučavanje otačke teološke misli a crkvena povijest dobiva novu ulogu u razvoju teološke misli. Povezano s time razvija se proučavanje povijesti dogmi i crkvenog nauka. Nastaju komentari Svetoga pisma i prva znanstvena djela iz crkvene povijesti. Vrijeme katoličke obnove početak je pozitivnog znanstvenog pristupa teološkim temama. Taj pristup doveo je s druge strane do porasta interesa za moralnu teologiju, koja je s vremenom postajala autonomna teološka disciplina odvajajući se od struktura srednjovjekovnog sklopa. Međutim, razvoj moralne teologije bio je u tom razdoblju ograničen strogim moralnim kodeksom i legalizmom. S druge strane legalistički pristup moralu poticao je razvoj crkvenog prava.⁶⁹ Trident je svojim reformskim zahvatima za sveopćom obnovom vjerskog života potaknuo razvoj pobožne literature i didaktičko-katehetskih djela.⁷⁰ Velika produkcija prijevoda biblijskih tekstova, lekcionara, molitvenika i katekizama, propovjedničke literature i hagiografija dala je teologiji osobito snažan pastoralni naglasak.

Isusovački kolegij i gimnazija imali su do kraja XVII. stoljeća uređen i zaokružen sustav visokoškolskoga filozofskog obrazovanja, a od 1669. godine dva su profesora predavala moralnu teologiju, odnosno kazuistiku s elementima crkvenog prava.⁷¹ Biskup Martin Borković je na sinodi 1673. godine predložio da svi klerici moraju pohađati predavanja iz filozofije, što je sinoda i potvr-

⁶⁸ Usp. Fran BARAC, Teološki fakultet, u: Dragutin BORANIĆ (ur.), *Sveučilište Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu 1874 – 1924. Spomenica akademičkog senata*, Zagreb, 1925., 80.

⁶⁹ Usp. Jean DELUMEAU, *Il Cattolicesimo dal XVI al XVIII secolo*, 80.

⁷⁰ Usp. *Isto*, 59–62; Krešimir GEORGIJEVIĆ, *Hrvatska književnost od 16. do 18. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*, Zagreb, 1969.; Jerko FUČAK, *Šest stoljeća hrvatskog lekcionara*, Zagreb, 1975.

⁷¹ Usp. Franjo FANCEV, *Građa za povijest školskog i književnog rada isusovačkog kolegija u Zagrebu (1606. – 1772.)*, 99.

dila. Osim toga sinoda je na prijedlog biskupa Borkovića jednodušno naredila da se za svećenika ne smije zaređiti nitko tko nije završio barem filozofiju ili kazuistiku.⁷² Uređeni sustav visokog obrazovanja potaknuo je kanonika Dija-neševića i rektora kolegija Filipa Kavšića da 1669. godine od cara Leopolda I. zatraže uzdignuće kolegija na rang akademije. Od XV. stoljeća pojedine škole u kojima se poučavala teologija i filozofija počele su se nazivati akademijama. Katkada se taj naziv protegnuo i na cijela sveučilišta, ali je uglavnom ostajao ograničen na visoke škole koje nisu imale potpune uvjete za rang sveučilišta.⁷³ Za zemlje habsburške krune tada su bili ključni Sveučilište u Beču i Sveučilište u Grazu, a za zemlje Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva Sveučilište u Trnavi.⁷⁴ Car i kralj Leopold svečanom je poveljom, izdanom u Ebersdorfu 23. rujna 1669. godine, podijelio isusovačkoj Akademiji u Zagrebu sva prava, povlastice i posebnu jurisdikciju, koju su uživala sveučilišta Njemačkog Carstva i njegovih nasljednih zemalja. Taj datum obilježava se kao početak visokoškolske nastave u Hrvatskoj. Isusovački filozofski studij pri zagrebačkoj Glavnoj gimnaziji počinje i formalno-pravno živjeti kao Neoacademia Zagrabienensis, kao javno-pravna visokoškolska ustanova. Time je vladar podijelio zagrebačkoj Akademiji pravni status sveučilišta, čime je ona ovlaštena podjeljivati akademske naslove: doktorat, licencijat, magisterij i bakalaureat. Nosioci tih naslova uživaju sve povlastice i prava koja imaju i nosioci tih naslova stečenih na drugim školama te vrste. Zakonito stečene svjedodžbe o akademskim stupnjevima moraju se priznati na drugim školama i u javnim ustanovama i mogu se uporabiti za postizanje crkvenih i svjetovnih časti. Akademija je izuzeta ispod vlasti gradskog magistrata, a studenti podređeni jurisdikciji posebnoga akademskog suca kojeg imenuje vladar.⁷⁵

⁷² Usp. Janko BARLÈ, Naše diecezanske sinode, 271–272; Daniele FARLATO, *Illyricum sacrum. Ecclesia Jadertina cum suffraganeis, et ecclesia Zagabriensis*, V, 585.

⁷³ Usp. Vjekoslav ŠTEFANIĆ, Akademija, u: Mate UJEVIĆ (ur.), *Hrvatska enciklopedija*, Zagreb, 1941., 134; Lelja DOBRONIĆ, *Zagrebačka akademija. Visokoškolski studiji u Zagrebu 1633. – 1874.*, 32–38.

⁷⁴ Usp. Johann ANDRITSCH, Die Universität und der pannonische Raum, u: Neven BUDAČ – Božena VRANJEŠ ŠOLJAN (ur.), *Mogersdorf*, vol. 28, Zagreb, 2000., 195; Kvetoslava KUČEROVA, Trnavsko sveučilište i njegovo mjesto u kulturnim kontaktima s Hrvatima, u: Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ (ur.), *Spomenica Ljube Bobana*, Zagreb, 1996., 113–123.

⁷⁵ Usp. Vjekoslav KLAJČ, Preteče sveučilišta, u: Dragutin BORANIĆ (ur.), *Sveučilište Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u zagrebu 1874 – 1924. Spomenica akademickog senata*, Zagreb, 1925., 5; Nada KLAJČ, O postanku zagrebačkog sveučilišta, u: Jaroslav ŠIDAK (ur.), *Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu*, Zagreb, 1969., 36–37; Hodimir SIROTKOVIĆ, Kratka povijest Zagrebačkog sveučilišta, u: Drago GRDENIĆ (ur.), *Sveučilište u Zagrebu*, Zagreb, 1979., 19–20.

Problem za novoosnovanu zagrebačku Akademiju nastao je nakon što je general isusovačkog reda Ivan Pavao Oliva odgodio primjenu tih povlastica, osim izuzeća od vlasti gradskog magistrata.⁷⁶ Uglavnom svi autori koji pišu o povijesti početaka zagrebačke Akademije slažu se da je odgoda provođenja povlastica Leopoldove diplome bila u činjenici kako se relativno blizu Zagreba nalazi Graz, gdje su studirali mnogi Hrvati.⁷⁷ Privilegij je predan banskom namjesniku i zagrebačkom biskupu Martinu Borkoviću, a javno obznanjen od protonotara Kraljevstva.⁷⁸ Zbog otpora gradskog magistrata povlastici izuzeća⁷⁹ isusovci su 3. studenoga 1671. godine tražili i dobili ratifikaciju diplome od Hrvatskog sabora.⁸⁰ Time isusovačke škole u Zagrebu nisu bile više samo pod upravom isusovačkog reda, nego su postale carske i kraljevske, kako se nazivaju od početka XVIII. stoljeća.

Početak XVIII. stoljeća počinje se oblikovati i moderan teološki studij. Zaduzbinom Jurja Plemića, protonotara kraljevine Hrvatske, i njegove supruge Katarine Plemić rođ. Bedeković od 9.000 forinti organizirana je 1727. godine katedra crkvenog prava. Prvi profesor kanonskog prava bio je Zagrepčanin o. Franjo Janešić, ali povremeno su predavali i profesori koji nisu bili članovi isusovačkog reda, premda su nastavu uglavnom održavali isusovci.⁸¹ Sustavno teološko obrazovanje započinje uspostavom zaklade kanonika Tome Augustića, koji je 1702. godine oporučno ostavio 3.000 forinti za uspostavu studija spekulativne teologije, a na tu svotu Zagrebački kaptol je dodao 17.000 forinti.⁸² Kaptol je s isusovcima sastavio ispravu 1. listopada 1746. godine kojom je od strane uprave Akademije na čelu s rektorom zajamčeno da će se organizirati katedra dogmatsko-skolastičke teologije i još jedna za kontroverzistiku. Kod svake javne dispute mora sudjelovati jedan od zagrebačkih kanonika kao

⁷⁶ Usp. Franjo FANCEV, Građa za povijest školskog i književnog rada isusovačkog kolegija u Zagrebu (1606. – 1772.), 105.

⁷⁷ Usp. Isto; Miroslav VANINO, *Povijest filozofijske i teologijske nastave u isusovačkoj akademiji u Zagrebu 1633 – 1773*, 28–29; Nada KLAJČ, O postanku zagrebačkog sveučilišta, 32; Hođimir SIROTKOVIĆ, *Kratka povijest Zagrebačkog sveučilišta*, 20.

⁷⁸ Usp. Franjo FANCEV, Građa za povijest školskog i književnog rada isusovačkog kolegija u Zagrebu (1606. – 1772.), 106.

⁷⁹ Usp. Isto, 105–108.

⁸⁰ Usp. Isto, 108; Nada KLAJČ, O postanku zagrebačkog sveučilišta, 31–32.

⁸¹ Usp. Miroslav VANINO, *Povijest filozofijske i teologijske nastave u isusovačkoj akademiji u Zagrebu 1633 – 1773*, 88; Lelja DOBRONIĆ, *Zagrebačka akademija. Visokoškolski studiji u Zagrebu 1633. – 1874.*, 60–62.

⁸² Usp. Baltazar Adam KRČELIĆ, *Annuae sive historia ab anno inclusive 1748. et subsequis (1767) ad posteritatis notitiam*, Zagreb, 1901., 368–369.

predstavnik osnivača zaklade.⁸³ Ubrzo su osnovane dvije katedre dogmatско skolastičke teologije i jedna za kontroverzistiku. Od 1746. godine teološke predmete predaje šest profesora. Godine 1760. teologija je imala 67 slušača, a filozofija 143 slušača.⁸⁴ Time je 1746. godine potpuno uređen teološki studij u Zagrebu. Visoki teološki studij otvoren je svečanom misom koju je služio kanonik Adam Štepanić 1746. godine.⁸⁵

U drugoj polovici XVIII. stoljeća pojavljuje se prosvjetiteljstvo, a na tragu prosvjetiteljstva u njegovu sekularnom obliku javila se i tzv. katolička prosvijećena teologija, koja je općenito ostala u okvirima objave. Taj novi pristup više je isticao teologiju, osobito biblijsku egzegezu, crkvenu povijest i proučavanje otaca. Taj oblik reformnog prosvijećenog katolicizma došao je do izražaja u Habsburškoj Monarhiji u vrijeme carice i kraljice Marije Terezije. Caričinom naredbom iz 1770. godine *Augusta ita volente* na zagrebačkom teološkom studiju uvedeni su novi predmeti. Od 1771. godine počinju se predavati: Biblija, hebrejski i grčki jezik, crkvena povijest i sveto govorništvo (propovjedništvo).⁸⁶ Tako je 1771. godine teologija imala devet nastavnih mjesta: dva za moralnu teologiju, dva za spekulativnu teologiju, po jedno za kanonski pravo, kontroverzistiku, Sveto pismo, hebrejski i grčki te povijest s retorikom.⁸⁷ Filozofija je smatrana neophodnom za spekulativnu teologiju, ali se i brže razvijala od teologije i imala u javnosti važniju ulogu jer je davala izobrazbu potrebnu intelektualnim laičkim krugovima, dok je teologija uglavnom obuhvaćala svećeničke kandidate.

2.3. Teološki studij u sastavu zagrebačkog sjemeništa do 1874. godine

Akademija ostaje u rukama isusovaca više od jednog stoljeća, do 1773. godine, kada papa Klement XIV. ukida isusovački red. Godine 1774. upisuju se u Akademiju pod novom upravom na oba njezina studija (filozofski i teološki) dvjesto studenata. Godine 1776. carica i kraljica Marija Terezija dekretom osniva

⁸³ Miroslav VANINO, *Isusovci i hrvatski narod*, I, 210; Ljudevit IVANČAN, O školama i sjemeništu u zagrebačkoj biskupiji, 311.

⁸⁴ Usp. Franjo FANCEV, *Građa za povijest školskog i književnog rada isusovačkog kolegija u Zagrebu (1606. – 1772.)*, 254.

⁸⁵ Usp. *Isto*, 255; Lelja DOBRONIĆ, *Zagrebačka akademija. Visokoškolski studiji u Zagrebu 1633. – 1874.*, 65–75.

⁸⁶ Usp. Miroslav VANINO, *Povijest filozofijske i teologijske nastave u isusovačkoj akademiji u Zagrebu 1633 – 1773*, 95.

⁸⁷ Usp. Lelja DOBRONIĆ, *Zagrebačka akademija. Visokoškolski studiji u Zagrebu 1633. – 1874.*, 78–86.

Kraljevsku akademiju znanosti (*Regia Scientiarum Academia*) s trima studijima ili fakultetima: Filozofskim, Bogoslovnim i Pravnim.⁸⁸ Bogoslovni fakultet sastojao se od katedri koje su obuhvaćale jedan ili više srodnih predmeta: Katedra dogmatske teologije i patrologije (ovdje je uključeno Sveto pismo s grčkim i hebrejskim); Katedra moralne i pastoralne teologije te »crkvene rječitosti« (*Eloquentiae sacrae*); Katedra crkvene povijesti i »književne teologije« (*Literariae theologiae*). Kanonsko pravo bilo je zasebna katedra na Pravnom fakultetu. Na svakoj katedri nalazio se samo jedan profesor.⁸⁹

U drugoj polovici XVIII. stoljeća Europa živi u znaku prosvjetiteljstva, novog svjetonazora, koji se najprije očitovao kao filozofska misao koja govori o neovisnosti razuma i zauzima se za ostvarenje punih prava čovjeka da bi s vremenom prerastao u državnu pravnu misao koja promiče apsolutni autoritet države. Na području Habsburške Monarhije ono je bilo usredotočeno na stvaranje centralističke i apsolutističke države.⁹⁰ U nizu državnih reformi zasnovanih za Josipa II. jedna od njih bila je i reforma državnog školstva s ciljem da se u cjelokupnom školskom sustavu osigura utjecaj države i usmjeri ga se prema prihvaćanju prosvjetiteljskih državnih zasada.⁹¹

Teološki fakultet ostao je u sklopu Akademije još osam godina kada ga je car i kralj Josip II. preselio u zagrebačko sjemenište. Tu se osnivaju još tri teološke katedre: za bogoslovnu enciklopediju, pastirsko bogoslovlje i crkveno pravo, koje je preseljeno s Pravnog fakulteta.⁹² Nastava teologije organizirana je u pet godina i prema popisu predmeta bila je zaokružena teološka nastavna cjelina.⁹³ Unatoč otporu biskupa Galjufa, a u skladu s jozefinističkim crkvenim zakonodavstvom, kandidati za svećeništvo preseljeni su 1787. godine u Gene-

⁸⁸ Usp. Vjekoslav KLAJČ, Preteče sveučilišta, 10; Ivan ŠKREBLIN, Odgoj i nastava u zagrebačkom sjemeništu 1578. – 1900., 687; Vladimir BAZALA, Preteče, osnutak i razvoj sveučilišta u Zagrebu do 1918. godine, u: *Zbornik za historiju školstva i prosvjete*, 2 (1965.), 66–67; Jaroslav ŠIDAK, *Regia Scientiarum Academia*, u: *Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu*, 50–51; Lelja DOBRONIĆ, *Zagrebačka akademija. Visokoškolski studiji u Zagrebu 1633. – 1874.*, 95–96.

⁸⁹ Usp. HRVATSKI DRŽAVNI ARHIV (dalje: HDA), *Acta Congregationis Croatiae, Tabella Politicam et Methodicam Cathedrarum et Oficiorum Divisionem Academiae Regiae exhibens*, numerus 97 ex anno 1776, br. 5; Lelja DOBRONIĆ, *Zagrebačka akademija. Visokoškolski studiji u Zagrebu 1633. – 1874.*, 98.

⁹⁰ Usp. Georg SCHWEIGER, *L'illuminesimo nella visione cattolica*, u: *Concilium*, 3 (1967.) 7, 111.

⁹¹ Usp. Franjo Emanuel HOŠKO, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, 291.

⁹² Usp. Vjekoslav KLAJČ, Preteče sveučilišta, 26; Ivan ŠKREBLIN, Odgoj i nastava u zagrebačkom sjemeništu 1578. – 1900., 688; Antun CUVAJ, *Građa za povijest školstva Kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih dana do danas*, I, 551.

⁹³ Usp. Martinus Georgius KOVACHICH, *Merkur von Ungarn oder Litterarzeitung für das Königreich Ungarn und dessen Kronländer*, Pest, 1786., 88–90.

ralno sjemenište u Pešti. Sjemenište je ponovno vraćeno u Zagreb 1790. godine za kralja Leopolda II. te biskup Vrhovac 20. listopada 1790. godine daje prve naredbe o preuređenju studija i uprave. Neki od njegovih reformnih zahvata odnosili su se i na teološki studij. Godine 1799. izdaje pravilnik za sjemenište pod nazivom *Systema Educationis Cleri Junioris in Seminario Dioecesano Zagrabien-si*. Već na početku pravilnika biskup kaže kako se odgoj i teološko obrazovanje neće činiti samo prema dekretima Tridentskog koncila nego i potrebama odgoja.⁹⁴ Vrhovčeva reforma teologije bila je uređena prema jozefinističkom principu, a od predmeta su se predavali dogmatika, pedagogika, katehatika, moral, crkveno pravo, crkvena povijest, apologija, hermeneutika i egzegaza s grčkim i hebrejskim i općenito Biblija. Bogoslovi su bili obvezani slušati predavanja i iz filozofije koja su držali profesori na Teološkom fakultetu: povijest filozofije, logiku, geometriju, ekonomiju, etiku, fiziku i matematiku.⁹⁵ Vrhovčev *Systema Educationis* detaljno razrađuje sustav sjemenišnog odgoja, dok ni-malo ne dira u nastavnu osnovu bogoslovnih škola koju je propisala država, samo ugrađuje odvijanje nastave u raspored drugih događanja u sjemeništu.⁹⁶ U uređenju nastave u zagrebačkom sjemeništu Vrhovac je slijedio upute držav-nog *Ratio educationis* iz 1777. godine,⁹⁷ kao i preuređenog *Ratio educationis* iz 1792. godine, koje je odobrilo Ugarsko kraljevsko namjesničko vijeće.⁹⁸

Novi ustroj visokoškolske teološke nastave Namjesničko vijeće provelo je u kolovozu 1803. godine. Predavači su i dalje svedeni na četiri profesora, a preuređen je sustav predavanja i uvedeni novi predmeti. Prema tom ustroju predavali su se sljedeći teološki predmeti: povijest religija, povijest Crkve, pomoćne povijesne znanosti, biblijska kronologija i geografija, teme spozna-je ekleziologije, povijest teološke književnosti i teoloških osnova (patrologija), dogmatsko bogoslovlje, osnove hebrejskog jezika, hermeneutika Starog zavje-ta, hermeneutika Novog zavjeta, grčki jezik, moralno bogoslovlje i crkveno pravo.⁹⁹ Ugarsko kraljevsko namjesničko vijeće ponovno je 5. rujna 1815. doni-

⁹⁴ Usp. Maximilianii VERHOVAZ, *Systema Educationis Cleri Junioris in Seminario dioecesano Ecclesiae Zagrabien-sis*, Zagrabiae, 1799., 10.

⁹⁵ Usp. *Isto*, 115–127.

⁹⁶ Usp. *Rituale romano-zagrabien-si seu formula agendorum in administratione Sacramentorum et caeteris Ecclesiae publicis*, Zagrabiae, 1796., 171–172.

⁹⁷ ARHIV HRVATSKE PROVINCIJE ZAGREB (dalje: AHFPZ), *Statuta provinciae S. Ladislai*, Odgoj i školstvo Ladislavske franjevačke provincije, I. dio, 1754. – 1800., A-XI-10a, 90; *Statuta provinciae S. Ladislai*, Dopisi državnih vlasti s upravom Franjevačke provincije Svetoga Ladislava, 1612. – 1781., A-XI-4.

⁹⁸ AHFPZ, Odgoj i školstvo Ladislavske franjevačke provincije, I, 1754. – 1800., A-XI-10a.

⁹⁹ Usp. Ferdinand MASS, *Der Josephinismus. Quellen zu seiner Geschichte in Oesterreich 1760 – 1790*, I, Wien, 1951., 300; Eduard WINTER, *Der Josephinismus. Die Geschichte des öster-*

jelo nove promjene u teološkoj nastavnoj osnovi. Uvedeni su ponovno novi predmeti: biblijska kronologija i geografija, crkvena povijest, patrologija i povijest teološke književnosti, crkveno pravo, biblijska arheologija, uvod i egzegeza Staroga zavjeta, uvod i egzegeza Novoga zavjeta, biblijska hermeneutika, hebrejski i grčki jezik postali su izborni predmeti, moralno bogoslovlje, pastoralno bogoslovlje, katehetika i pedagogika, dogmatsko bogoslovlje podijeljeno u dogmatske predmete i polemičko bogoslovlje.¹⁰⁰

Reforme teološkog studija ostale su nepromijenjene i za biskupa Aleksandra Alagovića. Teologija toga vremena nosi izraziti pečat jozefinizma, koji se osobito očitovao u tezama iz crkvenog prava i dogmatike.¹⁰¹ Važne promjene nastupile su u vrijeme biskupa/nadbiskupa Jurja Haulika. Godine 1855. potpisan je konkordat između Svete Stolice i Habsburške Monarhije, koji je dokučio jozefinizam kao službenu državnu politiku. Organizacija teološke nastave prepuštena je sada crkvenim poglavarima, s time da se ona organizira u skladu sa školskom reformom ministra grofa Leona Thuna.¹⁰² Neposredno pred potpisivanje »austrijskog konkordata« iz 1855. godine, 1854. godine nadbiskup Haulik proveo je reformu teološkog studija, koji je sadržavao sljedeće predmete: dogmatika, pastoral, katehetika, moral i crkveno pravo, crkvena povijest, apologetika, hermeneutika i egzegeza Starog i Novog zavjeta, moralu je pridodana ascetika, a pastoral je bio povezan s pedagogikom.¹⁰³

Tako organizirana nastava teologije na Bogoslovnom fakultetu u sastavu zagrebačkog sjemeništa dočekala je osnutak Sveučilišta 1874. godine, kada je Bogoslovni fakultet ušao u sastav novog sveučilišta, a fakultetska nastava počela se odvajati od sjemenišnog odgoja.

Od kraja XVIII. pa kroz cijelo XIX. stoljeće na području znanosti počeo je prevladavati pozitivizam, koji je bio sklon kršćansku objavu smjestiti u područje bajki. Darwinizam je doveo u pitanje kršćansko poimanje o postanku svijeta i čovjeka. Dok je u umjetnosti i književnosti vladao realizam i natu-

---

reichischen Reformkatholizismus 1740 – 1848, 112–114; Franjo Emanuel HOŠKO, *Biskup Vrhovac između baroka i liberalizma*, Zagreb, 2007., 90–91.

¹⁰⁰ Usp. Ferdinand MASS, *Der Josephinismus. Quellen zu seiner Geschichte in Oesterreich 1760 – 1790*, I, 300–301; Eduard WINTER, *Der Josephinismus. Die Geschichte des österreichischen Reformkatholizismus 1740 – 1848*, 113–114; Franjo Emanuel HOŠKO, *Biskup Vrhovac između baroka i liberalizma*, 91–92.

¹⁰¹ Usp. Maximiliani VERHOVAZ, *Systema Educationis Cleri Iunioris in Seminario dioecetano Ecclesiae Zagrabienſi*, 84.

¹⁰² Usp. Olga MARUŠEVSKI, Nadbiskup Juraj Haulik, u: Franko MIROŠEVIĆ (ur.), *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, 467; Velimir DEŽELIĆ, *Kardinal Haulik, nadbiskup zagrebački 1788. – 1869.*, Zagreb, 1929., 131.

¹⁰³ Usp. Ivan ŠKREBLIN, *Odgov i nastava u zagrebačkom sjemeništu 1578. – 1900.*, 699.

ralizam, koji su se u svojoj biti kosili s kršćanskim predodžbama o moralu.¹⁰⁴ Nositelji teološke i filozofske misli toga razdoblja bili su profesori s Bogoslovnog fakulteta, koji je od 1874. bio temeljna sastavnica suvremenog Zagrebačkog sveučilišta. Liturgijski¹⁰⁵ i cecilijanski pokret u tome su razdoblju postali nezaobilazna stvarnost Crkve u Hrvata. Katolički tisak doživio je svoj procvat. Osnovana je 1922. godine *Hrvatska bogoslovska akademija* u Zagrebu, gdje su vodeći hrvatski teolozi educirali laike koji su prenosili teološku misao u svoj konkretni rad, osobito na polju socijalnog nauka.¹⁰⁶ Profesori s Bogoslovnog fakulteta objavljuju znanstvene rasprave s područja teologije i filozofije u teološkoj znanstvenoj reviji *Bogoslovska smotra*, pokrenutoj kao samostalna edicija 1912. godine, a koja od 1910. izlazi u sklopu *Katoličkog lista*,¹⁰⁷ dok se povijesnim temama bave u znanstvenom časopisu *Croatia Sacra*. Tu se afirmiraju nositelji katoličke teološko-filozofske misli prve polovice XX. stoljeća, koji postaju priznati i na europskoj razini. To je vrijeme plodnog izdavačkog i istraživačkog rada na teološkom području.¹⁰⁸

Zbog političkih razloga nakon Drugoga svjetskog rata Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu je 1952. godine rješenjem Vlade Narodne Republike Hrvatske isključen iz Sveučilišta u Zagrebu. Mudročću dekana Vilima (Wilhelma) Keilbacha Fakultet je nastavio svoj rad, ali samo kao crkvena školska ustanova.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Usp. Mirko Juraj MATAUŠIĆ, Odnos katoličke Crkve prema novim idejnim strujanjima u hrvatskim zemljama 1848. – 1900., u: *Bogoslovska smotra*, 55 (1985.) 1–2, 196–199; Mario STRECHA, *Katoličko hrvatstvo*, Zagreb, 1997, 1–56; Michel VOVELLE, *Revolucija protiv crkve. Od Razuma do Najvišeg bića*, Zagreb, 1989.; Željko MARDEŠIĆ, *Rascjep u svetome*, Zagreb, 2007., 820–824.

¹⁰⁵ Usp. Dragutin KNIEWALD, Liturgijski pokret, u: *Bogoslovska smotra*, 11 (1923.) 3, 330–335; Andrija ŽIVKOVIĆ, Liturgijski pokret kod nas, u: *Bogoslovska smotra*, 29 (1941.) 2, 190.

¹⁰⁶ Usp. Frane BULIĆ, Hrvatska bogoslovna akademija, u: *Bogoslovska smotra*, 11 (1923.) 1, 122–125; Fran BARAC, Glavna skupština Hrvatske Bogoslovne Akademije, u: *Bogoslovska smotra*, 15 (1927.) 2, 254–259.

¹⁰⁷ Ivica ZVONAR, Fran Barac i *Bogoslovska smotra*, u: *Bogoslovska smotra*, 77 (2007.) 1, 157–180; Fran BARAC, U dvadeset i peto godišće, u: *Bogoslovska smotra*, 25 (1937.) 1, 1–12; Matija BERLJAK, Dr. Josip Pazman i »Bogoslovska smotra«, u: *Bogoslovska smotra*, 70 (2000.) 3–4, 507–522.

¹⁰⁸ Usp. Ivan GOLUB, *Pregled hrvatske bogoslovne književnosti*, Zagreb, 1986.; Miroslav VANINO, Teologija u Hrvata, 201–241; Rudolf BRAJČIĆ, Bitna teološko-eklezijalna naslijeđa naše pretkoncilske Crkve, u: *Crkva u svijetu*, 21 (1986.) 2, 137–153; Ivan MACUT, *Hrvatska filozofija od obnove Zagrebačkog sveučilišta do osnutka Nezavisne Države Hrvatske*, Zagreb, 2006.; Damir BARBARIĆ – Franjo ZENKO (ur.), *Hrvatska filozofija u XX. stoljeću*, Zagreb, 2007.

¹⁰⁹ Usp. Tomislav J. ŠAGI-BUNIĆ, *Facultas Theologica Catholica in Universitate Zagrabiniensi. Brevis descriptio chronologica*, u: *Croatia christiana periodica*, 17 (1993.) 32, 107.

Zaključak

Povijest Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu integrira sve institucije od vremena katedralne škole do ulaska u novoosnovano Zagrebačko sveučilište 1874. godine. Razvoj filozofskih i teoloških studija u integralnim povijesnim institucijama teološkog obrazovanja na području Zagrebačke biskupije u tradiciji je današnjeg KBF-a u Zagrebu. Povijesne mijene i društvena kretanja, misaoni procesi i intelektualna gibanja na crkvenom i svjetovnom području, na europskoj i svjetskoj razini, od XII. stoljeća pa do današnjeg dana usmjeravala su razvoj filozofsko-teološke misli i oblikovala sustav teološkog obrazovanja u svim integralnim povijesnim institucijama koje su u temeljima današnjeg Fakulteta. Studijem teologije i njegovim oblikovanjem kroz povijest te organiziranjem filozofskih predmeta Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu stoljećima je integrirao i pratio dinamiku intelektualnih gibanja i na nju u skladu s poslanjem teološkog studija davao adekvatne odgovore pomoću studijskih programa, obrazovnih sustava i znanstvenog rada. Samim time Fakultet je ostvarivao i pokazao integriranost Crkve u Hrvata i hrvatskog naroda u zapadnoeuropski, katolički, civilizacijski krug, uvijek u skladu s temeljnim znanstvenim usmjerenjem teološke znanosti i u skladu s crkvenim i državnim zakonodavstvom, pristupajući teologiji u skladu s objavom i pozitivnim znanstvenim pristupom.

Summary

THE DEVELOPMENT OF THEOLOGICAL AND PHILOSOPHICAL STUDIES IN ZAGREB FROM THE 13TH CENTURY UNTIL THE FOUNDING OF THE UNIVERSITY OF ZAGREB
HISTORICAL ROOTS OF THE CATHOLIC FACULTY OF THEOLOGY

Daniel PATAFTA

Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb
Vlaška 38, p.p. 432, HR – 10 001 Zagreb
d.patafta@yahoo.com

The Catholic Faculty of Theology of the University of Zagreb (CFT) has distinguished itself in the period of modern higher education as the leading theological educational institution. A contributing factors in this are the scope of the Faculty's educational-upbringing programme and the fact that it is an institution that can trace its historical

roots to the period of the Cathedral school in the 13th century, through the founding of the modern University of Zagreb in 1974, and until today. Although the development of theology and theological disciplines in Croatia and among Croatians is not a privilege of only one institution, insofar as one has to take into account contributions of individual religious orders and the former higher theological schools of various historical traditions, the CFT has distinguished itself in the last two hundred years as a place of systematic and scientific positive approach to theology and sciences that are necessarily related to it. From the period of the founding of the Cathedral school until today, one could follow through historical periods and shifts how theological education at the CFT and its integral predecessors was part of complex processes on the level of the universal Church. From the medieval ages until today, the development of theological thought, systematic theological education and upbringing institutions linked to activity of the current CFT have been integrated into spiritual, speculative and social-political changes that the Catholic Church underwent and that were reflected in the educational-upbringing reality of the Church. Thus, the current CFT that can base its historical starting point in the 13th century, was a spiritual, speculative, intellectual, and cultural link between the Croatian people and the Church among Croatians, on the one hand, and the European ecclesial and social reality, on the other hand. The aim of this article is to offer an overview of processes that led to the emergence of the Cathedral school in the 13th century, the development of philosophical-theological study within the system of Jesuit and later on Zagreb's Academy, and finally of the modern University of Zagreb. These processes allowed theology and educational institutions related to theology in Croatia to develop while being in constant touch with Western European ecclesial and social reality since their emergence until today.

Keywords: *theology, Cathedral school, philosophy, Jesuit Academy, seminary, University of Zagreb.*